

Uno Harva suomalaisen kulttuuriperinnön vaalijana ja tutkijana

Veikko Anttonen

Carl Klein, Atelier Universal, 1914
Helsingin yliopiston museo

Uno Nils Oskar Harva (vuoteen 1927 Holmberg) oli Porthan-Seuran perustaja ja ensimmäinen esimies vuodesta 1936 aina kuolemaansa saakka 13. elokuuta 1949. Harva oli 1900-luvun ensimmäisen puoliskon aikana yksi arvostetuimmista tiedemiehistä Suomessa kansallisten tieteiden alalla. Hänen tunnettuisuutensa ei rajoittunut vain kotimaahan: hän oli ennen toista maailmansotaa Euroopassa ja osittain myös Euroopan ulkopuolella Edvard Westermarckin jälkeen merkittävin suomalainen uskontotieteilijä, folkloristi ja etnososiologi. Uno Harvan vuonna 1933 suomeksi julkaistu pääteos ”Altain suvun uskonto” ilmestyi saksannoksena Suomalaisen Tiedeakatemia Folklore Fellows Communications –sarjassa vuonna 1938, ranskannoksena 10 vuotta Harvan kuoleman jälkeen vuonna 1959 ja japaniksi käännettynä 1971. Euroopan uskontotieteen piirissä hänen suosituin teoksensa on kuitenkin ”Elämänpuu” (1920), joka oli ilmestyessään metodisesti uusia uria aukova myyttitutkimus. Teos ilmestyi laajennettuja saksaksi nimellä *Der Baum des Lebens* (1922). Teoksesta otettiin uusintapainos vuonna 1996. Sen myyntiä on vauhditettu nykypäivän mytologian harrastajia tavoittavammalla alaotsikolla *Göttinnen und Baumkult* eli jumalattaria ja puun palvontaa.

Ei vain Porthan-Seuralla ja suomalaisella uskontotieteellä, vaan myös koko Turun yliopistolla on erityinen syy vaalia perintöä, jonka Uno Harva jätti jälkipolville sekä tutkijana että suomalaisen tieteen ja kulttuurin puolestapuhujana. Uno Harva toimi Turun yliopiston sosiologian professorina vuodesta 1926 lähtien. Hänen akateeminen identiteettinsä muovautui 1900-luvun alun aatteellisessa ilmapiirissä. Tuolloin käytiin ajoittain kiihkeää keskustelua poliittisista ja henkisistä aatevirtauksista, jotka koskivat kielipolitiikkaa, nationalismia, kosmopoliittisuutta, naisten yhteiskunnallista asemaa sekä sivistyneistön kriittistä asennetta uskonnollisia perinteitä kohtaan. Harvan suhtautuminen uskontoon muuttui ratkaisevasti hänen tutkijanuransa aikana. Hän kouluttautui alun perin papiksi Keisarillisessa Aleksanterin yliopiston teologisessa tiedekunnassa, josta hän valmistui 22. joulukuuta 1906. Hän toimi vuoden verran vt. kappalaisena pienessä Kuoreveden seurakunnassa Koillis-Hämeessä. Kiinnostus uskontotiedettä kohtaan sai hänet kuitenkin epäröimään papinuran mielekkyyttä. Omaan maailmankatsomukseensa liittyvä pohdinta johti hänet eroamaan kirkon palveluksesta.

Porvoon tuomiokapituli myönsi hänelle eron papin virasta 4. tammikuuta 1908. Harva on myöhemmissä haastatteluissaan tuonut julki kuinka tutustuminen käytännöllisen filosofian professorina vuonna 1906 aloittaneen Edvard Westermarckin sosiologisiin tutkimuksiin sai hänet kiinnostumaan vertailevasta uskontotieteestä. Westermarckin oppilaaksi hakeutumisen ohella Harva aloitti uskontotieteen opinnot myös vertailevan kansanrunoudentutkimuksen oppiaineessa Kaarle Krohnin alaisuudessa.

Humanistista tiedettä nationalistisen kielipolitiikan ehdoin

Vaikka Uno Harva oli suomenmielisestä kodista, kulkivat suomen ja ruotsin kieli hänen elämässään yhtä jalkaa lapsuuden ensi askelista eläkevuosiin asti. Hänen isänsä, Ypäjällä 37 vuotta pastorina toiminut ja evankeliseen herätysliikkeen keulahahmoihin kuulunut Gustaf Oskar Holmberg, käytti virkatehtävässään suomen kieltä, mutta puhui kotioloissa sekaisin suomea ja ruotsia. Kun Uno Harva erosi papin virasta, pappa-Oskar, niin kuin häntä kutsuttiin, totesi poikansa ratkaisusta:

”Ja-a, men det säger jag, att så mycket böner jag har bett för mina barn, att fast genom eld och lågor, till himlariket ska de alla”.

Uno Harvan äiti, Mathilda Gylling, oli ahvenanmaalainen ja puhui ns. köökkisuomea. Kun haastattelin 1970-luvun lopussa Uno Harvan sisarta Liisi Kataraa, joka oli Helsingin yliopiston saksan kielen professorin Pekka Kataran puoliso, minulle kerrottiin, ettei äiti, mamma Mathilda, oikein koskaan oppinut suomenkieltä. Myös Uno Harvan puolison Elin Vega Münsterhjelmien koti oli kaksikielinen. Elin Harvan isä oli tamperelainen insinööri Carl Richard Münsterhjelm ja äiti Hilda Cecilia Heerman. Kansallisten tieteiden akateemiseen yhteisöön ankkuroitumisestaan huolimatta kaksikielisyys välitti vahvasti Harvan toimintaa, myös senkin jälkeen kun hänet nimitettiin aitosuomalaisen Turun yliopiston professoriksi. Vaihtamalla ruotsinkielisen sukunimensä suomenkieliseen, hän osoitti olevansa kielipoliittisesti korrekti. Ajoitus ei riippunut varsinaisesti kiinnittymisestä Turun yliopiston professorikuntaan. Puoliso Elin Harva kirjoitti päiväkirjaansa 10. heinäkuuta 1927:

”Jo seitsemän vuotta takaperin, siis muistaakseni vuonna 1920 tuumimme nimenmuuttoa, jolloin Uno halusi H:lla alkavaa 2-tavuista nimeä. Minä keksin silloin ja ehdotin Harva-nimeä, mihin Uno heti mieltä. Virallisesti nimenmuuttoa ei tullut heti vahvistettua (Uno ehkei tahtonut pahoittaa äitinsä mieltä, kun hän silloin vielä eli), mutta toveripiirissä häntä kutsuttiin sillä nimellä ja mainittiinpa sanomissakin häntä joskus sillä nimellä, myöskin tuli kirjeitä aina Amerikasta asti. Kalevalaseuran jossakin yksityisillatsussa hän suorastaan ’kastettiin’. Vasta nyt Turkuun tultuamme virisi asia uudelleen, joten Uno toukokuun alussa jätti virallisen homman Olli Tulenheimon asioimistomistolle. Sellainen vaatii kolmisen kuukautta valmistusaikaa, joten asia kai tällä haavaa jo on lopullinen ja me olemme siis nyt nimeltämme Harvoja”.

Uno Harvan kaksikielistä taustaa vasten tuntuu varsin erikoiselta, että juuri kielikiista ja virkaan nimitettävän professorin suomenmielisyydet vaikuttivat siihen, että Rettigin lahjoitusvarat kohdistettiin Harvalle räätälöityyn sosiologian oppituliin palvelemaan ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin perehtyneiden toimittajien koulutusta. Samassa rytäkässä Juhani Rinteelle kaavailtu arkeologian ja kulttuurihistorian yhdistetty professuuri jätettiin perustamatta. Turun yliopiston ja suomalaisen uskontotieteen

kannalta Harvan nimitys on ollut luonnollisesti suuri asia, vaikka nimityskiista viivästyttikin arkeologian yliopistohistorian alkua Turussa. Turun yliopisto sai Uno Harvassa kansatieteilijä U.T. Sireliuksen ja Rafael Karstenin asiantuntijalausuntoihin perustuen maamme ensimmäisen sosiologian professorin, jonka opetusala kattoi myös vertailevan uskontotieteen. Arkeologian näkökulmasta Juhani Rinteen tapausta ovat käsitelleet tohtorikoulutettava, FM Visa Immonen ja professori Jussi-Pekka Taavitsainen tuoreessa artikkelissaan ”Language, Nationalism and the Identity of Archaeologists”¹. Immonen ja Taavitsainen nostavat näkyville näkökohtia, jotka eivät koskeneet vain Turun yliopistoa, vaan suomalaista yhteiskuntaa yleensäkin aikana, jolloin Suomi oli vain muutama vuotta aiemmin saavuttanut itsenäisyyden ja toipunut vuoden 1918 kansalaissodasta. Akateeminen yhteisö eli tuolloin voimakasta uudelleen organisoitumisen aikaa. Useat tieteenalat loivat uusia tieteellisiä ohjelmiaan kansallisten projektien sävyttämässä poliittisessa ilmapiirissä. Maalaisliiton suuren vaikuttajan Santeri Alkion myötävaikutuksella mielipiteen muodostusta ohjattiin aidosti suomenkielisten viranhaltijoiden nimittämiseksi yliopistoon. Historiallisen arkeologian ja kulttuurihistorian professuurin perustamisen peruuntumisen eri vaiheet on käyty varsin moneen kertaan läpi², joten minulla ei ole syytä puuttua niihin tässä yhteydessä. Kiinnostavaa sen sijaan on kuinka Turunmaa -lehti nosti otsikoihin Rinteen ruotsinkielisen perhetaustan: Rinteen kotona puhuttiin ruotsia ja hänen lapsensa kävivät ruotsinkielistä koulua.

Kaksikielisestä taustastaan huolimatta Uno Harva oli kielipoliittisesti korrekti sekä akateemisesti että ideologisesti omaksumalleen nuorsuomalaiselle ohjelmalle: hän ei sulkenut pois aktiivisuutta Ruotsin suuntaan ja pohjoismaiseen yhteistyöhön, mutta oli retorisesti sitoutunut kampanjoimaan suomenkielisen yliopisto-opetuksen puolesta ruotsinkieltä vastaan. Harva käytti kaikki retoriikan hienoudet, joilla herättää kuulijansa muistamaan ja arvostamaan sitä rikasta kulttuuriperintöä, jonka varaan edeltävät sukupolvet ovat suomalaisuuden sisällön rakentaneet. Puhuessaan Turun yliopiston hyväksi organisoidun rahankeruukampanjan yhteydessä Kuopiossa 29. maaliskuuta 1919 pidetyssä juhlassa Harva julkisesti arvosteli ruotsin kielen asemaa yliopistomaailmassa nationalistisin äänenpainoin.

”Maassamme on nykyään kaksi isänmaan historian vakinaista professorinvirkaa, toinen Helsingissä, toinen Turussa, mutta kumpikin ruotsinmielisen ja -kielisen miehen käsissä. Kummalta heistä me aiomme odottaa kansallisen heräämisemme ja suomalaisuuden liikkeen historian kuvausta? Ja kuitenkin, emmekö juuri me edusta kansamme suurinta ainesta, tuota valtavaa enemmistöä, tuota maamme varsinaista väestöä, jonka kielen ja kansallisuuden mukana todellinen Suomi seisoo tai kaatuu”.

Turun teatterissa 29. helmikuuta 1920 järjestetyssä Lounais-Suomen yliopistojuhlassa Harva nostatti henkeä aiheella Kalevala ja ensimmäinen suomalainen yliopisto:

”Kalevala on sopiva olemaan esikuvana, ojennusnuorana ja pyhänä kirjana siinä

¹ Ks. Nathan Schlanger and Jarl Nordblach (eds.), *Archives, Ancestors, Practices. Archaeology in the Light of its History*, 273–285. Oxford: Berghahn Books 2008.

² Ks. esim. Veikko Anttonen, *Uno Harva ja suomalainen uskontotiede*, 1987; Ari Haavio, *Uno Harva sosiologian ensimmäisenä professorina Turun yliopistossa*. Juha Kaskinen & Ari Haavio (toim.), ”Avaamaan oven rohkeasti, mutta ei aivan leveältä”. Sosiologian oppituolin perustamisen 60-vuotisjuhlaseminaari Turun yliopistossa 16.12.1986; Timo Tarmio, *Uskontotieteen instituutio*, teoksessa *Päin nousevan Suomen rantaa. Tutkijaprofiileja Turun yliopistosta*,

temppeleissä, jonka valoisat holvit ja ylväät pilarit jo kangastelevat henkemme silmissä. Muodostukoon tämä suurin ja korkein kansallinen laitoksemme todella kaiken sen pyhätöksi, mikä kansassamme on kauneinta ja kuolemattominta, mutta ei ainoastaan kansamme kalleuksia vaalivaksi pyhätöksi, vaan samalla isiemme aatteita toteuttavaksi työpajaksi, ikuisen Ilmarisen ahjoksi, jossa samalla kun yleismaailmallinen sivistys siinä sulatetaan ja taotaan kansamme omaksi, myös kansamme henkiset rikkaudet raivataan esiin, kartutetaan ja kehitetään koko ihmiskunnan hyödyksi”.³

Harva muodosti Turussa ns. Turun ryhmän Åbo Akademin sosiologin ja kansantapojen tutkijan K. Rob. V. Wikmanin ja etnologi Gabriel Nikanderin kanssa. Haastattellessani akateemikko Kustaa Vilkunaa vuonna 1977, hän kertoi, että Harvan piti olla aitosuomalainen, jolle ei kuulunut seurustella ruotsinkielisten kesken, mutta "Wikmanin kanssa hoiti asiansa hyvin".

"Turun ryhmä" edusti näkyvästi suomalaista tutkimusta ulkomailla, erityisesti Pohjoismaissa. Wikmanin ja Harvan tuttavuus oli peräisin jo 1920-luvulta, mutta tiivistyi molempien toimiessa Turussa sosiologian professoreina 1940-luvulla. Ragnar Numelin, joka oli Harvan ja Wikmanin lailla laatinut väitöskirjansa Edvard Westermarckin oppilaana, kirjoitti joulukuussa 1946 kuinka Harva ylitti yhteistyössään Wikmanin kanssa perinteiset akateemiset traditio- ja kielirajat:

"Harva är en finsk kulturpersonlighet med vidsyn i forskning och politisk åskådning. Han hör till dem, som söker bygga bestående broar mellan finskt och svenskt, finskt och nordiskt. Ett erkännande därför kan man även se i Harva's förordnande att samtidigt med sin professor vid Åbo finska universitet pro tempore även sköta sociologiprofessoren vid Åbo Akademi medan professor Wikman är gäststipendiat vid Nordiska Museet i Stockholm. Som vice ordförande i Westermarck-Samfundet i Finland har Harva visat ett berömvärt objektivt intresse för de båda språkgrupperna."⁴

Yli kaikkien rajojen

Uno Harva oli tutkijana poikkeuksellisen laaja-alainen. Uskontotieteilijänä, folkloristina ja etnologina hän oli ensisijaisesti kansantapojen ja niiden perustana olevien uskomuksellisten perinne-ainesten ja kansantietouden tutkija. Harvalle oli tunnusomaista yhdistää historiaa, yhteiskuntaa ja kansanperinnettä koskevaa tietoa. Harva ylitti vaivattomasti raja-aitoja eri tieteenalojen välillä. Viime kädessä perustavimman ja eri tieteenalat yhdistävän käsitteellisen alueen, johon hänen uskontoa ja kansantietoutta koskeva tieteellinen toimintansa kytkeytyi, muodosti yhteiskunta. Harvan yhteiskuntaan kohdistuva kiinnostus koski kuitenkin enemmän menneisyyttä kuin nykyisyyttä. Hänelle oli luonteenomaista käsitellä perinteisten kansankulttuurien sosiaalista elämää ja niiden osa-alueita diakronisesti. Hän oli kiinnostunut suomen-sukuisten kansojen perinnekulttuureissa yksilön ja yhteiskunnan välisestä suhteesta, naisten asemasta, avioliiton ja naimatapojen historiasta ja sukulaisuussuhteista sekä luonnollisesti uskonnollisten perinteiden vaikutuksesta yhteiskunnan kehitykseen. Väli rauhan aikana 12. marraskuussa 1940 Harva lähetti Martti Haaviolle lyhyen

³ Kaarlo Jäntere. Turun yliopiston perustaminen, 201–202. Helsinki 1941.

⁴ Ragnar Numelin, Kulturforskare. Göteborgs-Posten, den 4. december 1946.

kuvauksen teoksesta, jota hän paraikaa suunnitteli. Teoksen työnimenä oli ”Itäisten sukukansojemme varhaiskantaista yhteiskuntaelämää”. Harva toteaa Haaviolle, että teos tarjoaa arvokasta vertailuaineistoa myös indogermaniselle ja turkkilais-tataarilaiselle tutkimukselle. Teoksen, joka ei nähnyt koskaan päivänvaloa, oli määrä koostua seuraavista kahdestatoista luvusta: 1) ajanlasku, 2) syntymä, 3) täysi-ikäiseksi tuleminen, 4) avioliiton solmiminen, 5) kuolema, kalma ja vainajat, 6) sukulaisuussuhteet (sukulaisnimistön lähteiden valossa), 7) työnjako, 8) yhteiskuntamuodostuksen alkuvaiheet, 9) kansanmoraali (varhaiskantaisine oikeustapoineen, valantekoineen ym.), 10) muinaisusko, 11) elinkeinojen harjoitukseen liittyvät menot, ja 12) tietäjä ja muinaistieto.

Yhteiskunnan tarkastelussaan Harva kiinnitti erityisesti huomiota moraalikysymyksiin. Toisen maailmansodan jälkeen pitämässä luennoissaan Harva lähestyi yhteiskuntamoraalia myös modernin yhteiskunnan kontekstissa. Hän kirjoitti luentokonsepteissaan, että

”historiallisesti yhteiskunnan etu on yksilöiden edun määräämä. Mutta siihen täytyy olla kaikilla yhteiskunnan jäsenillä sama oikeus. Näin syntyy uusi moraal. Vanhoja tapoja on pyritty ylläpitämään antamalla niille uusi sisältö. Tämä ei riitä – tapojen täytyy muuttua muun kehityksen tasolle. Moraalin nimessä on taisteltava kaikkia ennakkoluuloja ja taikauskoa vastaan. On varottava, ettei se, mitä kerran on pidetty oikeana ja yhteiskunnankin kannalta edullisena siirry myöhemmin vain joiden kuiden etuoikeutetussa asemassa elävän pienen ryhmän eduksi. Oikeus ei ole mikään privilegio. Kaikki moraal on pohjimmiltaan poliittista moraal. Ei ainoastaan sosiologia, vaan kaikki eteenpäin pyrkivä ennakkoluuloja ja harhakäsityksiä vastaan taisteleva vapaa humanistinen tiede on yleensä aina ollut vasemmistohenkinen”.⁵

Harvaa pidettiin yleisesti poliittisesti sitoutumattomana, joskin vapaamielisenä. Nuorena hän oli nuorsuomalainen, vanhempana hän taas läheni sosiaalidemokraatteja. Hänen liittymisensä sodan jälkeen Suomi-Neuvostoliitto –seuraan herätti Turun yliopistossa jonkin verran huomiota. Haastattellessani Kerttu Saarenheimoa vuonna 1979, hän arveli Harvan halunneen edistää suomalais-ugrilaisten kansojen tutkimusta pyrkimällä edesauttamaan nopeasti kulttuurisuhteiden luomista. Harva kirjoitti neljän vuosikymmenen kuluessa mittavan määrän tänä päivänä klassikon aseman saavuttaneita uskontoetnografisia kuvauksia: Permalaisten uskonto (1914), Tseremissien uskonto (1914), Lappalaisten uskonto (1915), Finno-Ugric and Siberian Mythology (1927), Altain suvun uskonto (1933), Mordvalaisten muinaisusko (1942) sekä Suomalaisten muinaisusko (1948). Harva teki yhteensä viisi kenttätyömatkaa tutkittaviensa keskuuteen: vuonna 1911 udmurttien, 1913 marien, 1917 evenkien (tunguusien) ja ketien (jenisei-ostjakkien) sekä vuosina 1926 ja 1927 kolttasaamelaiten pariin.

Kenttäetnografina Harva kulki paitsi Edvard Westermarckin, myös M. A. Castrénin jalan jälkiä. Harvan dosentuurihakemuksesta vuonna 1915 antamassaan lausunnossa Westermarck kirjoitti, että “neuvoin itse tohtori Holmbergia, kun hän oli oppilaanani, omistautumaan suomalais-ugrilaisten kansojen tutkimukseen”. Kansallisesti painottuneena Harvaa ei ole kuitenkaan luettu varsinaiseen Westermarckin suomalaiseen sosiaaliantropologiseen koulukuntaan, jonka näkyvimpinä edustajia olivat suomenruotsalaiset Rafael Karsten, Gunnar Landtman ja Hilma Granqvist.

---

⁵ Viimeisen lauseen Harva oli alun perin kirjoittanut: lähempänä vasemmisto- kuin oikeistopolitiikkaa.

Kritisoidessaan aika ajoin kilpakumppaneitaan Karstenia ja Landtmania, Harva esitti westermarckilaiselle universalismille täysin vastakkaisia ajatuksia. Kun hän julisti 1920-luvun kynnyksellä, että

”on suorastaan hullunkurista ajatella, että kansallinen tiedelaitoksemme lähettää suurimmilla matkavaroillaan nuoria sosiologeja valmistukseen heidät professoreiksi Suomen yliopistoon, Uuteen Guineaan ja Etelä-Amerikkaan, vaikka lähempänä olisi ollut tilaisuus harjoittaa paljon enemmän merkitsevää tieteellistä tutkimustyötä juuri sosiologiainkin alalla”.⁶

Westermarck oli kuitenkin pysyvästi Harvan tieteellinen auktoriteetti ja esikuva, joka kannusti korkeisiin laatuvaatimuksiin. Westermarck jäi kaiken arvostelun ja keskinäisen nahistelun ulkopuolelle. Se, että tutkijoiden välisiä kahnauksia esiintyi Harvan ja muiden westermarckilaisten välillä, viittaa vahvaan kilpailuasetelmaan uskontotieteen johtavasta suomalaisesta asiantuntijuudesta. Parhaimmillaankin suomalais-ugrilainen tutkimus oli muille westermarckilaisille vain provinsiaalista, jolla kansallisesta merkityksestä irrotettuna ei ollut kuin antropologista vertailuaineistoa kartuttava arvo.

Uskontotieteilijänä Harva omaksui lähestymistavan, jossa menetelmien sekä aineistojen luentatapojen tasolla ei tehty arvolatautunutta erottelua organisoitujen uskontojen ja kansanuskon välillä. Historiallisten maailmanuskontojen ja kansanomaisten uskomusperinteiden välillä oli Harvalle vain aste-ero, ei laatueroa. Tutkijoiden rakentamien uskontoteorioiden pätevyysalue ulottui kaikkiin empiirisin menetelmin hankittaviin uskonto-aineistoihin. Aikakauden tieteellisen käytännön mukaisesti Harvan kiinnostus kohdistui ihmiskunnan varhaisten ja maaseutu-yhteisöissä vaikuttavien uskontomuotojen alkuperän ja kehityksen ongelmiin. 1920-luvulle tultaessa hän kuitenkin sanoutui irti evoluutioteoreettisista tarkastelutavoista. Hänen tutkimustensa keskiöön nousivat eri kulttuurien myytit maailmankaikkeuden synnystä ja rakenteesta. Saksannettuna vuonna 1922 ilmestynyt *Elämänpuu* -teos teki Harvasta yhden pohjoismaiden tunnetuimmista uskonnotutkijoista. Hänen selvityksensä elämänpuuta ja maailmanpatsasta, maailman keskusvuorta, äitijumalattaria sekä shamaanin puuta, rumpua ja pukua koskevista myytti-aiheista sekä olettamukset myyttien aktualistumisesta pyhiksi erotetuissa tiloissa suoritettavissa rituaaleissa, olivat ilmestyessään merkittävä metodinen aluevaltaus. Harva laajensi käsitystä vertailevasta uskontotieteestä tieteenalana, jonka yhtenä teoreettisena tavoitteena on selvittää empiiristen aineistojen avulla inhimillisen ajattelun universaaleja tunnuspiirteitä ja niiden ilmenemismuotoja eri historiallisissa ja maantieteellisissä konteksteissa.

Uskonto ja Jumala biologian ja kulttuurin leikkauspisteessä

Harva oli kansanomaisten ja teologisten uskontojen myyttien ja rituaalien tutkijana rationalisti. Hän pyrki löytämään kulttuuri-ilmioille ja siten myös uskontoelämän eri ilmenemismuodoille selityksen biologisista tosiasioista, ihmisen aistitoiminnasta sekä sosiaalisen elämän materiaalisista ehdoista. Harva osoitti tieteellisellä tuotannollaan, että uskonto ei ole käsitteenä rajattavissa vain yliluonnollisiin voimiin kohdistuvaan henkilökohtaiseen uskoon. Harvan mukaan kaikkien kansojen perinnesidonnaisesta ajattelusta on erotettavissa eräänlainen perusrunko, jonka ympärille ryhmittyvät käsitykset maasta ja taivaasta (maailmankuva), ajasta ja maailmankaikkeudesta

⁶ Uno Holmberg, *Kansallisia tieteitämme tutkimaan*. Aika 1920: 3.

kokonaisuutena, elämästä ja kuolemasta sekä näkymättömistä voimista ja toimijoista, jotka ihminen eri tavoin ottaa toiminnassaan huomioon erilaisin rituaalisin keinoin.

Ei ole liioiteltua sanoa, että Harva oli poliittinen henkilö, joka ei peiteltyt vahvoja mielipiteitään. Harvan hyvin tuntenut Porthan-seuran perustajajäsen Paavo Ravila on kuvannut häntä seuraavasti: ”Huolimatta voimakkaasta, ailahtelevasta tunne-elämästään hän sittenkin oli enemmän älyihminen. Hän halusi selvittää ja ymmärtää ilmiöitä ulkopuolisena tarkastelijana eikä hän hevin suostunut olemaan käyttämättä valppaan kritiikkinsä teräviä aseita”. Hyvänä esimerkkinä tästä on hänen Helsingin Sanomissa vuonna 1947 julkaistu puheenvuoronsa Ihminen ja Jumala. Harva oli tuolloin 65-vuotias kun hän tarttui teologiseen kysymykseen Jumalasta historiallisena toimijana. Hän tiesi aiheen kuumaksi ja jossa saattoi – kuten hän kirjoitti – ”hänen kunniallisuutensa joutua kyseenalaiseksi”. Harva halusi tuoda vertailevan uskontotieteen näkökulman keskusteluun uskonnollisen tiedon suhteesta tieteelliseen tietoon. Harvan mukaan kristinuskoon sidotun tiedon ja uskontotieteen tuottaman empiirisen tiedon välillä on perustava ristiriita: kun kristillinen kirkko opettaa, että jumala loi ihmisen omaksi kuvakseen, vertaileva uskontotiede taas osoittaa, että ihminen on päinvastoin luonut jumalan omaksi kuvakseen. Harva esitti, että pieninkin perehtyminen luomakunnan elämään osoittaa, ettei luojan hyvyys ole siinä helposti todettavissa. Vallitsehan kaikkialle luonnon maailmassa ankara olemassaolon taistelu ja siitä johtuva pelko ja hätä. Biologisen darwinismin puolestapuhujana Harva katsoi, ettei sen paremmin kristinuskon pyhän kirjan Raamatun kuin muidenkaan maailman uskontojen pyhien kirjojen uskonnollisia tekstejä voida lukea objektiivisena historiankuvauksena. Harva otti kielteisen kannan uskonnon koulu-opetukseen toteamalla, että myytti syntiintankeemuksesta on eettisesti arveluttava, koska se on omiaan ”halventamaan ihmistä ja heikentämään häntä hänen jaloissa pyrkimyksissään”. Kaiken moraalin lähtökohdaksi on Harvan mukaan otettava yksilö, yksityinen ihminen. Hän korosti, ettei millään mahdollilla ihmisen ulkopuolella ole vähintäkään oikeutta ihmistä syyttää tai tuomita ja että ”muinaistieteet, jotka voivat seurata suuresta henkisestä pimeydestä lähteneen ihmissuvun vaiheita, asettuvat ehdottomasti ihmisen puolustajiksi”.

Yhdessä ja yksin

Harva toimi koko uransa ajan aktiivisesti eri tieteellisissä seuroissa. Porthan-Seuran lisäksi hän oli perustajajäsen vuonna 1917 perustetussa Suomen Itämaisessa Seurassa sekä vuonna 1940 perustetussa Westermarck-seurassa. Hän oli suosittu esitelmänpitäjä Teologisessa lauantaseurassa, Filosofisessa yhdistyksessä sekä Suomalais-ugrilaisessa seurassa. Kansallisesti merkittävä ja kansainvälisesti näkyvä tehtävä lankesi hänelle Kaarle Krohnin kuoltua Suomalaisen tiedeakatemian Folklore Fellows Communications-sarjan päätoimittajana vuodesta 1934 vuoteen 1945.

Yliopiston opettajana Harva ei luonut koulukuntaa eikä kasvattanut akateemista jälkikasvua. Hänen aikanaan kukaan ei väitellyt sosiologiasta. Ari Haavio on laskenut, että Harvan aikana sosiologian oppiaineessa valmistui 92 pro gradu -tutkielmaa, joista kolmasosa ennen Talvisotaa ja 2/3 sen jälkeen.⁷ Kustaa Vilkuna piti Harvaa itsekeskeisenä ja tietoisena omasta ylivoimaisuudestaan. Harvasta muodostui Vilkunan

⁷ Ari Haavio, Uno Harva sosiologian ensimmäisenä professorina Turun yliopistossa, s. 16. Juha Kaskinen & Ari Haavio (toim.), ”Avaamaan oven rohkeasti mutta ei aivan leveältä”, 1986.

mukaan pienen piirin ihailema keskushahmo. Näihin ihailijoihin kuuluivat Martti Haavio ja E.A. Virtanen, joihin Vilkunan mukaan tarttui harvamaaisia piirteitä kuten puhettavan jäljittelemistä. Martti Haavio kirjoitti Elin Harvalle Uno Harvan kuoleman jälkeen 3. syyskuuta 1949: ”Minä puolestani, vaikka ehdinkin olla hänen oppilaanaan Helsingissä vain vuoden, olen saanut häneltä enemmän kuin keneltäkään toiselta”.

Uno Harvan luonteenpiirteistä näkyvimpiä olivat huumorintajuisuus, taiteellisuus, mutta myös pisteliäisyys. Folkloristi Väinö Salminen on kuvannut Harvaa alati ilveilyvalmiina ja sisar Liisi Katara leikinlaskijana. Humoristiset piirteensä Uno Harva oli omaksunut isältään pappi-Oskarilta, jonka kerrotaan rakennelleen seurakuntansa kansanihmisistä erilaisia tyyppikuvia. Nämä kansanihmisten tyyppikuvat heräsivät eloon eri sosiaalisissa tilanteissa, joissa Uno Harva innostui hauskuttamaan seuralaisiaan. Vuorineuvos Martti Harva on vasta viime vuosien aikana koonnut yhteen isänsä, Uno Harvan välittämää perhepiirin kerrontaa pieneksi vihkoseksi⁸.

Veikko Anttonen

Uskontotieteen professori. Turun yliopisto
veikko.anttonen (apud) utu.fi

---

⁸ Martti Harva, Papalta kuultua Ypäjän pappilasta ja vähän muualtakin. 7.11.2007.